

УДК 159.923.2:371:134

Едуард ПОМИТКІН

м.Київ

ІДЕАЛИ КРАСИ, ДОБРА ТА ІСТИНИ У РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРОФЕСІОНАЛА

Розглядаються теоретичні підходи до процесу формування особистості майбутнього професіонала, зокрема, його духовного світу. Здійснюється огляд філософських та психологічних уявлень про дух і духовність, розкривається психологічний зміст поняття духовного розвитку особистості. З філософсько-психологічних позицій аналізується рольова функція ідеалів краси, добра та істини у розвитку духовності майбутнього професіонала, наводяться психолого-педагогічні умови розвитку та реалізації духовного потенціалу сучасної молоді.

Входження людства у XXI століття відмічається стрімким розвитком техніки, мікроелектроніки, хімічної промисловості, прискореною інформатизацією суспільства. З кожним роком швидше застарівають комп'ютери та програмне забезпечення, а кількість інформації зростає у геометричній прогресії. В цих умовах видавалося б доцільним посилювати технічну підготовку фахівців, однак сучасні світові тенденції в галузі освіти мають протилежний характер. Все більше уваги акцентується на гуманізації освітньої ланки, на гуманітаризації освітнього процесу і це є виправданим, оскільки в іншому випадку людина поступово перетвориться на обслуговуючий персонал технократичного світу, втрачаючи головне – людяність.

Дефіцит людяності призводить до зростання конфронтації в суспільстві, домінування “подвійної” моралі, подальшого зубожіння більшої частини населення. Сучасні дослідники процесу професійного зростання

особистості наголошують на необхідності формування особистості професіоналу в цілому, а не тільки його інтелектуального потенціалу, окремих вмінь та навичок [Зязюн, Ничкало, Бібл. Покаж]. Зважаючи на це, збагачення фахової підготовки засобами та методиками, активізації духовного розвитку молоді є справою надзвичайної важливості.

Серед сучасних дослідників моральних та естетичних аспектів проблеми духовності людини слід назвати І.А.Зязюна, І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, С.У.Гончаренка, В.К.Демиденка, І.Д.Звереву, Є.П.Козлова, Л.П.Печка, Ж.М.Юзвак.

Проблема гуманізму та духовної самореалізації особистості досліджувалась Е. Шпрангером, В.Штерном, Е.Фроммом, А.Маслоу, К.Роджерсом, Г.Олпортом, С.Грофом, Г.О.Баллом.

Питанням вивчення духовного світу особистості, екологічного виховання молоді присвячені роботи К.Д.Ушинського, В.О.Сухомлинського, К.О.Абульханової-Славської, І.С.Кона, О.В.Киричука, Д.А.Леонтьєва, С.Д.Максименка, Ю.М.Орлова, П.В.Симонова, П.М.Єршова, Г.Є.Бурбуліса, Б.П.Бітінаса, Ю.П.Вяземського, В.А.Пономаренка, Т.М.Титаренко, Н.Р.Бітянової, А.Ц.Гармаєва та ін.

Незважаючи на активізацію наукового інтересу до проблеми духовного становлення молоді, саме поняття духовного розвитку особистості не включене до категоріального складу психологічної науки. Залишається невизначеним місце і роль духовного розвитку у професіогенезі особистості, не досліджені особливості духовного становлення молоді в різних ланках системи неперервної професійної освіти. Актуальною є проблема розробки психологічних підходів та засобів вивчення закономірностей та механізмів духовного розвитку молоді.

В межах даної статті видається доцільним здійснити огляд філософських та психологічних уявлень про дух і духовність, розкрити психологічний зміст поняття духовного розвитку особистості, а також

визначити роль ідеалів краси, добра та істини у розвитку духовності майбутнього професіонала.

Уявлення про дух, духовність та духовний розвиток формувались і збагачувались протягом століть у народній і релігійній традиціях, наукових поглядах. Поняття духу, на відміну від духовності, не завжди вживається по відношенню до сутності чи ознак людини. Так, у багатьох народів світу існували уявлення про те, що явищами і силами природи, а також предметами керують духи, різні за своєю сутністю, силою та спрямованістю впливу. У численних народних оповідях, піснях та казках ми зустрічаємо лісових та польових духів, духів водойм, які захищають свої володіння, допомагають або перешкоджають людській діяльності.

У релігійних традиціях дух також не завжди належить людині. Так, у пантеїстичному світосприйнятті духом наділені всі істоти. У православному християнстві широко розповсюджено уявлення про Святу Трійцю – Отця, Сина та Святого Духа. Святий Дух був обіцяний Ісусом Христом своїм учням.

Отже, у різних народних, релігійних та філософських поглядах дух, що не належить людині, розглядається або як індивідуальна розумна істота, сутність, або як всезагальна енергія, життєдайна сила, яка складає основу речей і явищ. Такий підхід не дозволяє аналізувати духовність як людську якість, особистісну характеристику, а отже і досліджувати психологічні закономірності та механізми духовного розвитку особистості.

Психологічне розуміння духовної природи особистості вимагає розгляду духу як складової єдиної і взаємопов'язаної людської сутності, яка проявляє певні психологічні властивості: дух братерства або розбрату, злагоди або протиріччя. В численних випадках дух виступає як певна якісна характеристика людської спільноти.

За поглядами М.Бердяєва дух не є субстанцією, він – життя, досвід, доля. Він пізнається лише на конкретному досвіді особистості, зокрема, на досвіді духовного життя [с.26-27¹].

У цьому руслі дух нерідко пов'язують з життєвим досвідом людини, отриманим внаслідок важливих подій, можливо, трагедій, криз, страждань, покаєння тощо [Т.1, с.270]².

Індивідуальні прояви духа в природі людини характеризується духовністю особистості. Перші письмові згадки про духовність ми зустрічаємо у стародавніх літературних джерелах, які людство дбайливо зберігає до сьогодні. Ці літературні джерела мають різнонаціональні корені, але за своїм глибинним змістом багато в чому тотожні.

Зокрема, у давньоіндійській Бхагавад-Гіті (близько 5000 р. назад) знаходимо опис життєвого шляху, до якого застосовується санскритське слово *брахмі*, відповідне духовності: “Людина, яка відмовилася від усіх потягів до чуттєвого задоволення, яка живе вільною від бажань, яка не вважає, що чимось володіє, і яка не має помилкового еґо – тільки вона може досягти справжнього спокою. Таким є шлях **духовного** та благочестивого життя, тримаючись якого, людина не підвладна омані” [Б.Г.С162-163].

За визначенням, поданим у психологічному словнику духовність розглядається як "індивідуальна виразність в системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби жити, діяти "для інших"[165, с.782]. Однак таке визначення не розкриває причин цієї індивідуальної вираженості, а лише констатує її відображення у мотиваційній сфері особистості. До того ж необхідність діяти тільки для інших обмежує світогляд людини, усуваючи її саму з єдиної картини світу, що здається досить суперечливим і неприродним.

¹ Бердяєв М. Філософія вільного духу. М, 1994. С.26-27.

² Фридрих Ницше. Човешко, твърде човешко (Книга за свободните духове). В 2 Т., Издателство “Христо Ботев”. – София, 1993.

Проблема духовності особистості з початку 90-х років ХХ ст. активно розробляється у вітчизняній філософській науці. Як зазначає В.Ф.Барановський, “По-перше, духовність постає як смисловий еквівалент категорії духу, репрезентуючи всю змістовну наповненість феномена духовного, але при цьому має в собі певну інтерпретацію, а саме: позначає дух як людське надбання.

...По-друге, дух (феномен духовного) охоплює надзвичайно широкий спектр різних явищ – від конкретних духовних утворень (знання, ідеал, мета тощо) до об’єктивованих предметних і соціально-інституціалізованих форм духовного життя. У цій широкій предметній царині поняття духовності виокремлює особливий зріз, фіксує питання про сутність людського духу, вичленовує проблему духовного розвитку людини як специфічну форму її самовизначення у світі.”[с.69-70].

Досліджуючи означене питання В.Ф.Барановський вважає, що можна виокремити ще один смисловий відтінок поняття духовності, якого воно набуло у вітчизняній культурній традиції: “Духовність у ній розумілася як свого роду ідеал (особливий “максимум”) або “досконалий різновид” духовного розвитку особистості, вона була переважно етичною категорією, покликаною виразити одну з найвищих людських цінностей, позначити моральнісний вимір людської життєдіяльності, передусім живе джерело переваг особистості, її етичну самостійність. У цьому розумінні духовність, звичайно, протиставляють бездуховності”[с.70].

Саме такий підхід видається найбільш близьким до психології особистості. На думку Ш.Амонашвілі “Духовність є наше цілеспрямоване прагнення до удосконалення нашого Духу, нашої сутності”. Шлях до удосконалення Духа лежить на Землі – це і є спосіб життя кожного з нас серед людей.”[с.22]³

³ Амонашвили Ш. Почему не прожить нам жизнь героями духа. – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2003.-64с.

“Духовність не зводиться ані до моралі, хоча і являє собою джерело моральності; ані до витонченої інтелектуальності, хоча відкриває інші світи для пізнання; ані до релігійності, бо вона є шлях пізнання у собі Творця, а релігійність лише скорочує цей шлях. Кажуть мудреці:

- Духовність є основою будь-якого буття, вічного й безсмертного.
- Духовність розвивається на природженому почутті Віри.
- Висока духовність є любов до всього Прекрасного.
- Любов до найвищої краси сприяє піднесенню духовності.
- Інтелект, врівноважений високою духовністю, - велика Могутність у Космосі.
- Розпізнання та визнання протиставлень незрівнянно сприяє розвиткові духовності.

Щоб спрямувати Дух, треба вигнати непотрібні думки.” [там же, с.23].

Проблеми духовності особистості все активніше досліджуються у сучасній психології. За визначенням Ж.М.Юзвак “духовність - це творча здатність людини до самореалізації та самовдосконалення, яка зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, що сприяють успішному формуванню та реалізації потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомленню єдності себе та Всесвіту” [, с.125]⁴.

С.У.Гончаренко підкреслює, що “з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб є найважливішим завданням виховання” [49, с.106].

1. ⁴ Юзвак Ж.М. Духовний розвиток особистості: проблеми, гіпотези, теоретична модель.// Духовність і художньо-естетична культура...

В свою чергу болгарський дослідник Кирил Попов, аналізуючи бездуховність, пов'язує її з такими якостями як претензійність, споживацтво, властолюбство та бюрократизм, схильність до демагогії, бажання з усього мати зиск, метушливість, задрість, лукавство, лицемірство, невдячність (Сковорода), неделікатність, кар'єризм, хабарництво, статева розпуста, недобррозичливість.

На думку автора ці якості закріплюються через звички у рисах характеру, таких як розсіяність, міщанство, аутсайдерство, байдужість, неврівноваженість, нетактовність.

В свою чергу негативні риси характеру особистості формуються внаслідок таких недоліків виховання як відсутність виховного впливу, негативний вплив сім'ї, негативний вплив вчителів, педагогів, низька моральна культура в армії [Там же].

За нашим робочим визначенням, поданим у [автореф канд] духовність - це специфічно людська якість, що характеризується усвідомленням єдності Буття і обумовлює прагнення людини до гармонії внутрішнього та зовнішнього світу, спрямовує особистість до пізнання і самопізнання, творчості, самовдосконалення та гуманістичної поведінки.

Філософсько-психологічний зміст поняття духовного розвитку доцільно розглянути, починаючи з поняття розвитку взагалі. У філософському розумінні поняття розвитку визначається як закономірна, якісна, спрямована і незворотна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. У психології ж поняття розвитку визначається як закономірна зміна психічних процесів, станів у часі, що виявляється в їх кількісних, якісних, структурних перетвореннях⁵ [с.333].

Оскільки духовність являє собою певне новоутворення у структурі особистості, процес духовного розвитку доцільно розглядати як процес особистісного розвитку індивіда.

⁵ Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Политиздат, 1990. - 494 с.

Поняття розвитку особистості за визначенням, поданим у психологічному словнику трактується як процес формування соціальної якості або системи психічних якостей особи внаслідок її соціалізації і виховання. [Петровс(11), с.331]. В процесі розвитку особистості дитина взаємодіє з оточуючим світом та оволодіває досягненнями людства. Оволодіння дійсністю у дитини відбувається у її діяльності при посередництві дорослих; тим самим процес виховання є провідним у розвитку особистості дитини.

Під духовним розвитком надалі ми будемо розуміти процес самоідентифікації особистості з своїм вищим духовним "Я", в ході якого біологічна природа людини підпорядковується духовним ідеалам, смислам та цінностям, збагачується духовним досвідом. В процесі духовного розвитку відбувається усвідомлення єдності Буття, власної життєвої позиції та прийняття відповідальності за зміст свого життя і результати діяльності.

Провідну роль у розвитку духовності відіграють ідеали Краси, Добра та Істини. Прагнення до ідеалів краси (естетична спрямованість) знаходить прояв у стійкому бажанні сприймати та створювати прекрасне, інтересі до проявів краси у творах мистецтва, у природі, в людській особистості, схильності до відшукання прекрасного у явищах світу, характері людей, почутті захвату, "співзвуччя" з прекрасним.

Прагнення до ідеалів добра (гуманістична спрямованість) знаходить прояв у доброзичливому, емпатійному ставленні до людей, бажанні особистості приносити користь оточуючим, інтересі до прикладів гуманізму в історії людства, здатності відрізнити справжній гуманізм від показного.

Прагнення до ідеалів істини (гностична спрямованість) зумовлює бажання особистості вивчати як зовнішній, так і свій внутрішній світ, інтерес до власної сутності, до методів самопізнання, потребу у самоусвідомленні своєї природи, духовного "Я", здатність до інтроспекції, самоусвідомлення

власних позитивних якостей та якостей, що заважають духовному зростанню, здатність до визначення власних здібностей, вподобань тощо.

Використовуючи уточнені поняття духовності та духовного розвитку особистості, розглянемо психологічні умови формування духовного світу майбутніх професіоналів. Психологічний зміст старшого підліткового і юнацького віку пов'язаний, насамперед, з розвитком самосвідомості. Для цієї вікової категорії характерним є процес активного становлення особистості, прагнення до смислового спілкування, особистісне і професійне самовизначення. З одного боку, зростають інтелектуальні здібності молоді, а з іншого - зростає потреба у чіткій ціннісній орієнтації, в розвитку свідомості. Учні намагаються простежити причини соціальних явищ, пізнати закони природи.

Враховуючи ці психологічні потреби молоді, доцільно здійснювати психолого-педагогічний процес, який би включав до свого складу такі компоненти:

- оволодіння учнями профільними знаннями;
- формування системи професійно важливих якостей і цінностей фахівця;
- залучення молоді до творчої соціально значущої діяльності.

Отримані нами наукові дані свідчать про те, що процес духовного розвитку молоді доцільно забезпечувати не тільки засобами психологічної просвіти та психотренінгу, але й шляхом залучення учнів до спеціально організованої, духовно насиченої навчально-виховної та творчої діяльності []. В процесі духовно спрямованої діяльності учнів відбувається помітний розвиток, стійке одухотворення їх базових якостей, які відповідають таким підструктурам особистості, як здатність до спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект.

Потреба в наданні молоді можливості збагатити та реалізувати свій духовний потенціал вимагає розробки й запровадження спеціальних творчих особистісних проектів духовного спрямування, участь в яких надає змогу учням залучитися до особистісно значущої, суспільно корисної діяльності.

Розробка таких проектів має здійснюватися за участю самих учнів (студентів), враховувати потреби їх особистісного розвитку, бажання, інтереси та цінності [], що може бути предметом подальших наукових досліджень.

Духовний розвиток особистості майбутнього професіонала вимагає також посиленої професійної орієнтації учнівської молоді на приклади високодуховних особистостей, великих вчених в історії людства, організації в ході навчальної діяльності творчих зустрічей з працівниками профільних галузей. Здійснення духовно спрямованої фахової підготовки учнівської молоді відкриває нові можливості інноваційної діяльності на користь особистості і суспільству.

Едуард ПОМЫТКИН

ИДЕАЛЫ КРАСОТЫ, ДОБРА И ИСТИНЫ В РАЗВИТИИ ДУХОВНОСТИ БУДУЩЕГО ПРОФЕССИОНАЛА

Резюме

Рассматриваются теоретические подходы к процессу формирования личности будущего профессионала, в частности, его духовного мира. Осуществляется обзор философских и психологических представлений о духе и духовности, раскрывается психологическое содержание понятия духовного развития личности. С философских и психологических позиций анализируется ролевая функция идеалов красоты, добра и истины в развитии духовности будущего профессионала, условия развития и реализации духовного потенциала современной молодежи.

Edward POMUTKIN

IDEALS of BEAUTY, GOODS And TRUE In DEVELOPMENT OF SPIRITUALITY of the FUTURE PROFESSIONAL

Summary

The theoretical approaches to process of formation of the person of the future professional, in particular, of his spiritual world are considered. The review of philosophical and psychological performances about spirit and spirituality is carried out, the psychological contents of concept of spiritual development of the person is opened. From philosophical and psychological positions the role function of ideals of beauty, goods and true in development spirituality of the future professional is analysed, the psychological and pedagogical conditions of development and realisation of spiritual potential of modern youth are shined.

Література

4. Гармаев А.Ц. Этапы нравственного становления ребенка. - М.: Центр межнационального и сравнительного образования, 1991. - 145 с.
5. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. - Київ: Либідь, 1997. - 376 с.
6. Гроф, Станислав. Духовный кризис: Статьи и исследования. - М., 1995. - 255 с.
15. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии.- М: Изд-во Моск. ун-та, 1982. - 128с.
165. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю.Головин. - Минск: Харвест, 1997. - 800 с.

Помиткін Едуард Олександрович – завідувач відділом теорії і практики педагогічної майстерності Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України

м.Київ, вул.Булаховського, 36, кв.231. тел.дом. 451-61-51 абонент 55-65